

KAREL KREJČÍ

KRYSTYNA KARDYNI-PELIKÁNOVÁ (BRNO)

Badacz literatury polskiej i czeskiej, komparatysta Karel Krejčí urodził się 20 VIII 1904 r. w Pradze, w rodzinie, która wydała wielu intelektualistów. Krewnymi ze strony matki, Anny z domu Strejčkovej, byli: historyk literatury czeskiej Ferdinand Strejček (1878-1963) oraz historyk, profesor uniwersytetu Jaroslav Goll (1846-1929), autor m. in. studium o *Panu Tadeuszu* (*Mickiewiczův „Pan Tadeáš“*, „Květy“ 1865/66). Ojciec, Rudolf, prawnik, był urzędnikiem wyższego szczebla w Radzie Krajowej Królestwa Czeskiego, stryjowie: filozof František (1858-1934) i germanista Jan (1862-1942) byli profesorami uniwersytetu.

Karel po ukończeniu gimnazjum w Pradze rozpoczął w r. 1923 studia bohemistyczne i germanistyczne na Uniwersytecie Karola IV. Pod wpływem Mariana Szykowskiego (1883-1952), który w tymże roku został powołany z Krakowa na nowo utworzoną katedrę języka i literatury polskiej, Krejčí zaniechał germanistyki i rozpoczął studia polonistyczne. Pod opieką polskiego uczonego, prowadzącego badania nad związkami literatury polskiej z literaturami zachodnioeuropejskimi, a następnie nad oddziaływaniem literatury polskiej w Czechach, Krejčí osiągnął – jako pierwszy Czech – wszystkie stopnie naukowe polonisty. Obok Szykowskiego słuchał wykładów wielu wybitnych naukowców czeskich (Jan Máchal, Jan Jakubec, Otokar Fischer i in.). W roku akademickim 1927/1928 korzystał ze stypendiów uniwersyteckich w Warszawie i Krakowie uczęszczając na wykłady m. in.: Józefa Kallenbacha, Ignacego Chrzanowskiego, Stanisława Windakiewicza, Józefa Ujejskiego, Manfreda Kridla, Jana N. Bauduina de Courtenay, Jana Rozwadowskiego, Kazimierza Nitscha i in. Poznał też wówczas osobiście polskie środowisko literackie, m. in.: Zenona Przesmyckiego-Miriama, Adolfa Nowaczyńskiego, Karola Irzykowskiego, Wacława Berenta, Tadeusza Żeleńskiego-Boya, Jana Lorentowicza, Emila Zegadłowicza, Juliana Tuwima, Kazimierza Wierzyńskiego, Jana Wiktora, Pawła Hulkę-Laskowskiego.

Po powrocie do Pragi zyskał tytuł doktora filozofii w Uniwersytecie Karola na podstawie dysertacji *Polské revoluční hnutí v letech 1830-1846 a české národní obrození*. W 1929 r. został asystentem w Seminarium Słowiań-

skim Wydziału Filozoficznego UK. W r. 1935 habilitował się tamże na podstawie rozprawy *Polská literatura ve virech revoluce* (Praha 1934, ²1949) i objął stanowisko docenta.

Już w okresie międzywojennym utrzymywał żywy kontakt z polskim środowiskiem literackim. Bardzo też bolał nad skłóceniem obu narodów: polskiego i czeskiego, zwłaszcza w ostatnich latach przed drugą wojną światową. Poglądy na te sprawy odnaleźć możemy w listach Krejčego do Hulki-Laskowskiego. Zasadniczą przyczynę nieporozumień i obopólnych zadrażnień Krejčů widział w niedostatecznym poznaniu się obu skłóconych stron, w przekazywaniu sobie szowinistycznych ogólników¹ w miejsce faktów.²

W czasie okupacji hitlerowskiej, po zamknięciu uniwersytetu przez władze nazistowskie w 1939 r., czeski polonista i bohemista uczył w gimnazjum handlowym w Pradze, by następnie podjąć pracę w Instytucie Słowiańskim (Slovanský Ústav). W teje dobie działał również w Klubie Artystów w Pradze oraz w Towarzystwie Socjologicznym i Klubie Socjologów, za co, na krótko przed wyzwoleniem w r. 1945, został uwięziony.

Po odzyskaniu niepodległości przez Czechosłowację otrzymał już w roku wyzwolenia nominację na profesora nadzwyczajnego języka i literatury polskiej w Uniwersytecie Karola. W roku 1948 został mianowany profesorem zwyczajnym teje uczelni, zaś w r. 1955 wybrano go na członka-korespondenta Czechosłowackiej Akademii Nauk. O rok później otrzymał tzw. „wielki doktorat” (DrSc). Wszystkie te godności i tytuły nie uchroniły Krejčego od zbliżających się kłopotów. W roku 1958 na podstawie nieudokumentowanych zarzutów pozbawiono go profesury w Uniwersytecie Krola oraz wszelkich funkcji kierowniczych, pozostawiając mu jedynie przewodniczenie Kolu Tłumaczy z Języka Polskiego przy Związku Literatów Czeskich. W tym też czasie został przeniesiony z uniwersytetu do akademii jako pracownik etatowy.

Rok 1968 przyniósł Krejčiemu pełną rehabilitację (profesor, któremu i po tych przeżyciach dopisywał humor, zwykł był mawiać, iż jest „jedynym polonistą habilitowanym i rehabilitowanym”), jednakże aż do odejścia na emeryturę w r. 1975 pozostał w akademii, prowadząc jednocześnie eksternistyczne wykłady i seminaria z literatury polskiej i komparatystyki w Uniwersytecie Karola.

Karel Krejčů był członkiem wielu towarzystw międzynarodowych jak Association Internationale de Littérature Comparée, Komitet Słowistów i in. Współredagował pisma: „Slavia”, „Slovo a slovesnost”, „Česká literatura“. Był współzałożycielem i przewodniczącym Towarzystwa Naukowliterac-

¹ Czeskie sądy o Polakach szczegółowo przebadala Grażyna Pańko w pracy: *Polska i Polacy w czeskiej opinii publicznej w okresie międzywojennym*, Wrocław 1996.

² List z 14 III 1939 r. – pozostałość P. Hulki-Laskowskiego. rkps Bibl. UL, sygn. 5034.

kiego (Literárněvědná společnost). Współpracował z wieloma czasopismami naukowymi, czeskimi i zagranicznymi, także – jako świetny popularyzator – z prasą codzienną („Svobodné slovo“, „Lidové noviny“).

Początki pracy naukowej Krejčego sięgają jego lat studenckich. Zamieścił wówczas szereg artykułów w czasopismach: „Slovanský přehled“, „Zítřek“, „Studentský obzor“, „Demokratický střed“ i in. Dotyczyły one głównie zagadnień kultury polskiej i serbo-łużyckiej (zwłaszcza dramaturgii Jakuba Barta-Čišińskiego). Pierwszą publikowaną, większą pracą naukową była rzecz z pogranicza historii i historii kultury o wpływie powstania listopadowego na czeskie odrodzenie narodowe (*Vliv polského listopadového povstání na české národní obrození*), drukowana pod zmienionym tytułem *První krise českého slovanství*.³ Badania te inspirował mistrz Krejčego, Marian Szykowski, pragnący w ten sposób wciągnąć swych współpracowników w uczczenie nadchodzącego stulecia powstania listopadowego. Zdolny uczeń kontynuował tę tematykę w studiach: *Poláci v Čechách v době povstání listopadového a Velké emigrace*⁴ oraz *Poláci v Čechách po pádu povstání listopadového*.⁵ Pierwsza z tych prac wyszła także jako broszurka.

Sprawa polskich ruchów narodowo-wyzwoleńczych zafascynowała młodego polonistę. Ile w tym było zaciekawienia dla badań nad „duchem narodowym“ romantycznej jeszcze proweniencji, ile zaś oczarowania wielkością polskiej literatury romantycznej, trudno dziś orzec. W każdym razie w książce *Polská literatura ve věrech revoluce* (1934, drugie, nieco zmienione wydanie 1949) stwierdzał we wstępie, iż „*idea rewolucji jest jednym z najważniejszych pierwiastków polskiego rozwoju ideowego czasów nowożytnych, który znajduje swój wyraz w literaturze*”. Słowo „rewolucja”, zgodnie z czeską konotacją, oznacza tu jakąkolwiek walkę o swobodę zbiorową i indywidualną człowieka zniewolonego przez historię i powstającego przeciw owemu zniewoleniu. Od sformułowanej wówczas oceny tego rysu narodowego literatury polskiej Krejčí już nie odstąpił.

W studiach i rozprawach początkowych Krejčí nawiązywał do tradycji pozytywistycznej nauki czeskiej (T. G. Masaryk, J. Vlček), uwzględniając szeroko socjologiczny punkt widzenia. Romans czeskiego polonisty z socjologią literatury był właściwie wyborem postawy badawczej na całe życie. Skłonność do umiejscawiania zjawisk literackich i kulturalnych na tle życia społecznego obserwujemy w pracach naukowych Krejčego i w okresie późniejszym, kiedy w polu widzenia uczonego znalazła się problematyka komparatystyczna i genologiczna. Z pozycji socjologa literatury oceniał twórczość literacką we wspomnianej już pracy habilitacyjnej, śledzącej rozwój

³ „Slovanský přehled 1928, R. 20, s. 13-22, 108-122, 177-201, 249-272.

⁴ Tamże, R. 22, 1930, s. 504-509, 583-598, 670-678, 721-741.

⁵ Tamże, s. 264-277, 346-356, 420-436.

myśli rewolucyjnej w literaturze polskiej oraz odbicie stosunku do rewolucji u różnych pokoleń literackich (od Prusa i Sienkiewicza, przez Weysenhoffa, Niemojewskiego, Brzozowskiego, Daniłowskiego, Micińskiego, Sieroszewskiego po Żeromskiego, Struga i Nałkowską).

Krejčego fascynowały okresy przełomu w dziejach ludzkości. Chodziło mu przy tym nie tyle o fakty polityczne, które oczywiście odnotowywał, ile o przemiany tożsamości oraz o okoliczności mające wpływ na owe przewartościowania. Stąd skupienie uwagi na dobie modernizmu i jego czołowych postaciach w życiu literackim. Do takich zaliczał np. Przybyszewskiego, którego uważał za „stopień wstępny, wiodący do poznania Berenta i Żeromskiego“, zaś o utworach autora *De profundis* napisał, iż stanowią one „ogniwo, wiążące twórczość Dostojewskiego z kontynuatorami tego ostatniego na początku XX w., zwłaszcza z Arcybaszewem“.⁶ W jednej z ostatnich swych prac, we wstępie do czeskiego wydania *Krzyku* Przybyszewskiego z r. 1978, badacz uznał polskiego pisarza „wprost za wcielenie europejskiego fin de siècle“.

Przypomniana tu książka *Polská literatura ve věrech revoluce* wzbudziła żywe zainteresowanie. Autor jednej z recenzji, Marian Szykowski, konstatawał, iż praca należy do najlepszych napisanych przez nie-Polaka, a dotyczących literatury polskiej początku XX wieku. Studium to bardzo wysoko cenił również J. Krzyżanowski, wymagający od swych studentów znajomości tej pozycji bibliograficznej.⁷

Do 1939 roku wyszło spod pióra Krejčego około 300 studiów, artykułów, portretów literackich, komunikatów i recenzji, w znakomitej większości informujących o polskim życiu literackim i kulturalnym, o ważniejszych rocznicach literackich i przekładach z literatury polskiej. Niektóre ze studiów otrzymywały kształt samodzielny w postaci nadbitek (np. *Přehled nové polské literatury*,⁸ czy praca wcześniejsza *Pilsudski a Rusko*⁹).

W czasie drugiej wojny światowej Krejčci skupił uwagę przede wszystkim na zagadnieniach socjologii literatury i języka. Owocem tych zainteresowań i badań były prace: *Sociologie literatury*, Praha 1944 (mszps powielony), oraz *Jazyk ve vývoji společnosti. Studie ze sociologie spisovného jazyka*, Praha 1947. Druga z prac naszego autora nie była jedyną jego pracą o języku. Wcześniej, bo jeszcze przed wojną, pisał o polszczyźnie literackiej w stu-

⁶ Krejčci, K.: *Polská literatura ve věrech revoluce*, Praha 1949, s. 166. Przypomniała te poglądy J. Hloušková w pracy *Stanislav Przybyszewski jako ztělesnění některých aspektů literární moderny na přelomu století*, „Slavia“ 1999, R 68, nr 2, s. 322-334.

⁷ Por. Měšťan, A.: *Sociologie literatury u Karla Krejčeho*. in: „Slavia“, R 68, 1999, č. 2, s. 335-338.

⁸ Wyszło w: *Poznání*. Skupina IV. Pisemnictví, Praha 1937, s. 34-51.

⁹ Svobodné školy politických nauk, Praha 1932, s. 1-79.

dium *Spisovný jazyk polský*,¹⁰ które wywołało uwagi polemiczne ze strony Stanisława Urbańczyka), a także o próbach zbliżenia polskiej i czeskiej pisowni.¹¹

Pokłosiem badań literackich prowadzonych przez Krejčęgo w czasie wojny były dwie obszerne monografie: *Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle. Život – dílo – forma a jazyk*, Praha 1946, dotycząca pisarza polsko-czeskiego, oraz *Jakub Arbes. Život a dílo*, Praha 1946, rzecz wyraźnie bohemistyczna. O polskiej literaturze Krejčů jednak nie zapominał i już w 1949 roku wydał monograficzne studium jubileuszowe *Juliusz Słowacki. Polský básnik revolucionář*. Obok uwydatnionego w tytule monografii polskiego poety aspektu socjologicznego, autor rozwinął w pracy także aspekt komparatystyczny (np. przy charakterystyce arcyzmu dzieł Słowackiego, omawianych w kontekście pokrewnych zjawisk europejskich).

Koniecznością zapelnienia luki przy nauczaniu historii literatury polskiej w Uniwersytecie Karola, przewartościowywanej w tym czasie i w Polsce, trzeba tłumaczyć zarówno liczne artykuły Krejčęgo publikowane w latach 1947-1952 (w których informował o polskiej literaturze czasu wojny, o stratach poniesionych przez kulturę polską, o marksistowskich przewartościowaniach polskiego dziedzictwa kulturalnego, o nowych badaniach nad polskim Oświeceniem itp.), jak i wydanie skryptów *Společensko-hospodářské základy polské literatury. Učební texty vysokých škol* (Praha 1951). Podobną funkcję spełniał przygotowany kilka lat później z Otakarem Bartošem *Úvod do dějin a kultury Polska* (Praha 1958).

Dogłębnią znajomości literatury polskiej ukazał Krejčů w drugiej z kolei, znakomicie rozszerzonej syntezie historycznoliterackiej *Dějiny polské literatury* (Praha 1953). Synteza owa wyszła w czasach dogmatycznego stalinizmu, który do pewnego stopnia pozostawił w niej swe ślady (np. w periodyzacji).¹² Mimo różnych nacisków owej doby praca obroniła się na ogół jednak przed sploteniem i wulgaryzacją, właściwym wielu ocenom historycznoliterackim czasów socrealizmu, a to dzięki metodologicznemu zakotwiczeniu autora w socjologii literatury i komparatystyce literackiej. Wkrótce też *Dějiny* doczekały się przekładu niemieckiego (*Geschichte der polnischen Literatur*, Halle 1958) szerząc znajomości literatury polskiej nie tylko zresztą na terenach niemieckojęzycznych. Polska strona pokwitowała owo wydarzenie historycznoliterackie przeważnie pozytywnymi ocenami.

Krejčů-bohemista był również autorem monograficznych rozdziałów poświęconych Svatoplukowi Čechowi i Jakubowi Arbesowi w akademickiej

¹⁰ Praca wyszła w zbiorze: *Slovanské spisovné jazyky v době přítomné*, Praha 1937, s. 149-169.

¹¹ Krejčů, K.: *Pokusy o sblížení polského a českého pravopisu*, in: *Sborník prací k 100. výročí vydání rozpravy Jana Kollára o slovanské vzájemnosti*, Praha 1938, s. 242-254.

¹² Zwrócił na to uwagę w cytowanym artykule A. Měšťan, „Slavia”, j. w.

historii literatury czeskiej (*Dějiny české literatury*, t. 3, 1961). Uczony z uwagą śledził także sprawy metodologii badań literackich, i to od początku swej działalności naukowej. Szczególnie zwracał uwagę na polskie prace, informując o nich w artykułach: *Der Kampf um neue Methoden in der polnischen Literaturwissenschaft* („Slavische Rundschau” 1936, nr 3, s. 162-168; *Nové slovanské práce o metodice literární vědy* („Sborník Matice slovenské” 1937, s. 502-512); *Formalismus v polské literární vědě* („Lidové noviny” 1937, nr 7, s. 9); *Z nové literatury o metodice literární vědy* („Slavia” 1938, s. 241-255).

O ile wymienione artykuły były świadectwem poszukiwania punktu wyjścia dla własnej metody opracowywania syntez historycznoliterackich, o tyle rozprawka *K problematice literárních dějin určených čtenářům jiného národa*¹³ była już podzieleniem się osobistymi doświadczeniami, wyływającymi z dokonań historycznoliterackich autora *Dějin polské literatury* oraz z jego wieloletniej praktyki dydaktycznej.

Bliskie były uczonemu także sprawy polonistyki w Czechach, o czym świadczy artykuł, którym żegnał swego nauczyciela: *Nad uzavřeným vědeckým dílem M. Szyjowského*¹⁴ oraz studium *Založení stolice polského jazyka a literatury na Karlově univerzitě*.¹⁵ Interesował się wykładami z czeskiej i polskiej literatury za granicą (*Następca Mickiewicza na katedrze w Collège de France o literaturze czeskiej*)¹⁶.

Krejčí, znakomity znawca całej literatury polskiej, szczególnym zainteresowaniem obdarzał romantyzm. Już w 1939 r. przygotowywał na III Międzynarodowy Zjazd Sławistów (który się nie odbył wskutek wybuchu wojny) studium *Die polnische Romantik*,¹⁷ w którym podkreślał niepodzielną łączność polskiego romantyzmu z walką narodowowyzwoleńczą, co w chwili publikacji miało swą określoną wymowę polityczną. Kontynuacją tego nurtu zainteresowań uczonego była wspomniana już książka o Słowackim oraz szereg późniejszych studiów, poświęconych autorowi *Balladyny*, w których do pewnego stopnia korygował lub precyzował swe początkowe mniemania o poecie. Stało się tak w kilku rozprawach, takich jak: *Jeszcze kilka słów o ludowości „Balladyny”*, *Dobrodružná poéma Julia Słowackého, Słowackého „Piaśt Dantyszek” a jeho vidění pekla* a także w odpowiednich partiach jego dzieła *Heroikomika v básnictví Slovanů*.¹⁸ Studia o Słowackim są doskona-

¹³ Druk in: „Československá Rusistika” 1962, s. 9-12.

¹⁴ Druk in: „Slovesná věda” 1952, s. 210-212.

¹⁵ Artykuł wyszedł w zbiorze: *Padesát let polonistiky na Univerzitě Karlově v Praze*. Praha 1977, s. 18-33

¹⁶ Wyszło in: *Księga pamiątkowa ku czci Konrada Górskiego*, Toruń 1967, s. 255-261.

¹⁷ Artykuł opublikował w piśmie „Slavische Rundschau” 1939, nr 3/4, s. 193-210.

¹⁸ Por. moje studium *Czeskie odczytywanie twórczości Słowackiego*, in: K. K.-P. *Czeska polonistyka literaturoznawcza* (w druku).

łym przykładem rozwoju metodologicznego w badaniach historycznoliterackich Krejčego, który wyraźnie punkt ciężkości przesunąć zaczynał z uwarunkowań społecznych dzieła na jego problematykę genologiczną i komparatystyczną.

W podobny sposób kształtowały się zainteresowania Krejčego Mickiewiczem, któremu poświęcił wiele prac.¹⁹ Jedną z pierwszych była informacja *Literární boj o Mickiewicze*.²⁰ Tuż przed drugą wojną światową zwróciły na siebie uwagę uczonego wolnomularskie pierwiastki w dziele poety.²¹ Po wojnie zaczął obu romantyków porównywać.²² Związkom Mickiewicza z Czechami poświęcił studium oraz kilka drobnych artykułów.²³ Po r. 1950 Krejčí podjął się redagowania dzieł Mickiewicza (*Spisy*. T. 1-4, Praha 1953-57). Każdy z tomów poprzedzał wnikliwym wstępem lub postowiem. Podobną pracę zaopatrywania przekładów z języka polskiego w studium objaśniające wykonał już w r. 1937, redagując „Bibliotekę Polską” (Polská knihovna) dla wydawnictwa L. Mazáča. Wywiązał się wówczas świetnie z powierzzonego mu zadania. Do końca życia Profesora wydawnictwa zwracały się do niego o napisanie wstępów do wychodzących aktualnie tłumaczeń polskich tekstów, a były to teksty od Kochanowskiego po współczesność. W tych drobnych i marginalnych, zdawałoby się, pracach czytelnik spotyka się z tak typowym dla czeskiego uczonego podejściem do przedmiotu badań: analiza dzieła literackiego czy szkic osobowości twórczej wyposażony bywa zawsze w bogate tło społeczne, polityczne i kulturalne, dzięki czemu Krejčí nigdy nie uronił niczego z bogactwa wielorakich powiązań twórczości literackiej z rzeczywistością, w jakiej twórczość owa powstawała. Jednocześnie w tych krótkich rozprawkach nie rezygnował autor z postawy komparatysty, i to w przekroju synchronicznym i diachronicznym, a bogata erudycja umożliwia mu wykrywanie analogii i powiązań czasem niezwykle czy dotąd nie zauważonych (np. obecność wątku balladowego w *Trenach* Kochanowskiego czy wpływu czeskiego gatunku literackiego – *romaneta* – na strukturę dzieł Franza Kafki).

Stulecie śmierci Mickiewicza uczcił Krejčí wydanym przez UNESCO studium o recepcji twórczości poety w literaturach zachodnio- i południowo-

¹⁹ Patrz także mój szkic *Czeskie badania nad twórczością Adama Mickiewicza*, [w zbiorze:] *„W ojczyźnie mojej serce me zostało”*. W dwusetną rocznicę urodzin Adama Mickiewicza, Opole 1998.

²⁰ „Slovanský přehled” 1930.

²¹ Krejčí, K.: *Zednářské prvky v Mickiewiczově díle*, „Lidové noviny” 1937, nr 297, s. 7.

²² Krejčí, K.: *Mickiewicz a Slováci*, „Literární noviny” 1949, nr 3/4, s. 39.

²³ Krejčí, K.: *Mickiewicz and Bohemia*, in: *Adam Mickiewicz. Poet of Poland. A symposium* ed. by Manfred Kridl, New York 1951, s. 185-193; *Mickiewicz a Czechy*, „Lidová demokracie” 1953, nr 307, s. 4.

słowiańskich.²⁴ Równocześnie ogłosił pracę *Adam Mickiewicz a walka narodowyzwoleńcza ludu czeskiego*.²⁵ Szczególną uwagę zwrócił czeski badacz na *Konrada Wallenroda*, pisząc rozprawy: „*Wallenrod*“ i „*Irydion*“ w *literaturze czeskiej*²⁶ oraz *Doctrina „De caede tyranni“ a Mickiewiczův „Konrad Wallenrod“*.²⁷ W pracach tych rozważał problem „wallenrodyzmu“, pojęcia, które w Czechach, zwłaszcza po pamflecie Ivana Franki z roku 1897, było żywo dyskutowane.²⁸

Od 1960 r. Krejčí skupił się na pisaniu swego największego dzieła komparatystycznego *Heroikomika v básnictví Slovanů* (Praha 1964). Pomysł ukazania ewolucji skomplikowanego gatunku literackiego w aspekcie porównawczym był zamierzeniem niezwykłym. Krejčemu udało się nie tylko prześledzić linię rozwojową heroikomiki, ale i ustalić zmienność funkcji, jakie pełniła w różnych środowiskach literackich: odkrył np. jej pozytywną rolę w procesie odrodzenia narodowego Czechów, Słowaków, Białorusinów i Ukraińców dzięki dopuszczeniu do literackiego obiegu mniej kunsztownych, czasem trywialnych nawet środków językowych o ludowej proveniencji, takich jak dosadna konkretność czy rubaszość obrazowania. W literaturach rozwiniętych, polskiej i rosyjskiej, ze szczególną uwagą Krejčí śledził ewolucję gatunku od eposu heroikomicznego poprzez poemat komiczny w duchu Voltaire'a, czerpiący tematykę z życia codziennego, do powstania „wierszowanych powieści“, jakimi według niego były dwa arcydzieła: *Eugeniusz Oniegin* i *Pan Tadeusz*. W ostatniej fazie swej ewolucji gatunek ów wtapia się, według badacza, w określone odmiany prozy artystycznej: noweli i powieści realistycznej. Wątek heroikomiczny w literaturze polskiej śledził od renesansu (Kochanowski, Rzeczpospolita Babińska, twórczość rybałowska, heroikomiczne portrety szlachty polskiej u Paprockiego) poprzez barok (*Pamiętniki Paska*), oświecenie (Krasicki, Węgierski, heroikomika klasycystycznej Warszawy, Wilna, Galicji), romantyzm (tu zwłaszcza gawęda, ale i

²⁴ Krejčí, K.: *Mickiewicz and the Literature of the western and southern Slaves in: Adam Mickiewicz. 1798-1855. In commemoration of the centery of his death*, 1955, s. 145-160; też w jęz. franc.: polska wersja wyszła w piśmie „*Slavia*” 1956, s. 1-17.

²⁵ Praca wyszła w „*Pamiętniku Literackim*” 1956, R. 47, z. 1/2, s. 226-238.

²⁶ Krejčí, K.: „*Wallenrod*” i „*Irydion*” w *literaturze czeskiej* (Na prawach rękopisu). PAN. Materiały do sesji naukowej poświęconej twórczości Adama Mickiewicza. Warszawa 1956.

²⁷ Praca wyszła w „*Slavii*” 1956, s. 585-593; niem. przekład *Die Doktrin „de caede tyranni“ und Mickiewicz' „Konrad Wallenrod“*. „*Mickiewicz-Blätter*”, 1957, s. 116-126; polskie tłumaczenie w Krejčí, K.: *Wybrane studia slawistyczne*. Warszawa 1971, s. 331-348.

²⁸ Problem „wallenrodyzmu” wystąpił zarówno w czeskiej krytyce literackiej (J. Holeček, J. Kolář, E. Sojka), jak i w twórczości oryginalnej (J. P. Koubek, V. Beneš-Třebízský, A. Stašek, Sv. Čech, J. Vrchlický i in.). Autorzy czescy nawiązywali do obu składników wallenrodyzmu: do konieczności udawania w warunkach niewoli oraz do zemsty na wrogu choćby za pomocą zdrady. Niektórzy twórcy i myśliciele czescy (Holeček, V. Dyk, T. G. Masaryk) drugi składnik wallenrodyzmu odrzucali jako niemoralny.

odpowiednie partie poświęcone *Panu Tadeuszowi*, szczególnie problematyka strukturyzacji poematu, sposobu przenikania elementów heroizmu i heroikomyki do pomysłu pierwotnego – idylli; także partie poświęcone Słowackiemu, przede wszystkim *Beniowskiemu* oraz *Poemie Piasta Dantyszka*, czy też uwagi o Słowackiego heroikomicznym sposobie ujęcia charakteru polskiego – owej „duszy anielskiej” w „czerepie rubasznym”), po Sienkiewicza i dwójką reakcją na neoromantyzm (Stanisław Tarnowski, Boy-Żeleński), dalej aż do lat międzywojennych (satyra Skamandrytów, Nowaczyński, Tuwim, Gałczyński). Należy wyrazić żal, że uwag tych Autor nie kontynuował w odniesieniu do prozy. W ten sposób z pola jego widzenia zniknęła wspaniała polska groteska (R. Jaworski, W. Gombrowicz, Witkacy), choć o pierwszym z wymienionych pisarzy Krejčí pisał już w 1931 r.²⁹

Heroikomika v básnictví Slovanů spotkała się z wieloma pozytywnymi ocenami. Podkreślano, iż jest to pierwsze tak szeroko zakrojone w czasie i przestrzeni studium komparatystyczne, poświęcone występowaniu jednego gatunku, a właściwie więcej, bo określonej kategorii estetycznej czy postawy filozoficznej – w piśmiennictwie Słowian.

Obok tak nowatorskich poczynań komparatystycznych Krejčí nie odżegnywał się i od komparatystryki typu klasycznego, czyli komparatystryki kontaktowej, badającej recepcję dzieła w obcym środowisku. Do tego typu studiów należy praca „*Pan Tadeusz*” w literaturze czeskiej,³⁰ w której wyszedł dwie linie wpływu Mickiewiczowego poematu na epikę czeską (wzór epiki narodowej, inspiracje tematyczne).

Aczkolwiek w badaniach komparatystycznych po 1960 r. Krejčí stanowczo opowiadał się już za odejściem od prostej rejestracji związków kontaktowych (osławiona „wpływologia”) na rzecz wyjaśniania związków typologicznych w literaturze,³¹ przecież potrafił udowodnić, że i dawniejsza metodologia nie może być odrzucana całkowicie, bowiem przy pomocy wypracowanych przez nią narzędzi wciąż jeszcze można dokonywać cennych odkryć historycznoliterackich. Potwierdzają tę konstatację choćby dwa artykuły poświęcone Sienkiewiczowi: *Czesi w powieściach Sienkiewicza*,³² *Recepcja Sienkiewicza wśród Czechów i Słowaków*.³³

²⁹ Por. moją pracę „*Wesele hrabiego Orgaza*” Romana Jaworskiego w świetle czeskich dążeń do stworzenia prozy awangardowej, in: Kardyni-Pelikánová, K.: *Czesko-polskie spotkania literackie. Komparatystryka. Genologia. Przekład*, Brno 2000.

³⁰ Praca wyszła w zbiorze: *Literatura. Komparatystryka. Folklor. Księga poświęcona Julianowi Krzyżanowskiemu*, Warszawa 1968, s. 324-333, przedruk w: Krejčí, K.: *Wybrane studia slawistyczne*, Warszawa 1972, s. 349-364.

³¹ *Expresis verbis* wypowiedział ten pogląd np. w artykule – Krejčí, K.: *Karel Hynek Mácha v rámci slovanského romantismu*, „Slavia” 1977, szczególnie s. 369.

³² Druk in: „Pamiętnik Słowiański” 1967, s. 81-95.

³³ Druk w zbiorze: *Henryk Sienkiewicz. Twórczość i recepcja światowa*. Materiały konferencji naukowej, listopad 1966, Kraków 1968, s. 357-366.

Główne zainteresowania Krejčego koncentrowały się wówczas jednakże na komparatystyce genologicznej: porównywanie gatunku w przekroju synchronicznym i diachronicznym w literaturach europejskich ze szczególnym uwzględnieniem literatur słowiańskich. Do tego typu prac należy studium *Powieść rodowa w literaturze polskiej i czeskiej na tle „Nocy i dni” Marii Dąbrowskiej*,³⁴ w którym śledził dzieje tej odmiany gatunku powieściowego w Polsce i Czechach na szerokim tle europejskim, usiłując zdefiniować ów gatunek, ustalić jego genealogię i sposób realizacji w obu porównywanych literaturach.

Powieść rodowa, według Krejčego, to proza przynosząca reprezentatywny obraz pewnego etapu życia społeczeństwa na przykładzie życia kilku pokoleń. Najczęściej też jest to także obraz końca pewnej ery, pewnych uznawanych dotąd wartości, jest to „*pogłębiony nekrolog epoki dopiero co minionej*”. Do poprzedniczek powieści rodowej zaliczał powieść historyczną i autobiograficzną oraz powieść o konfrontacji dwu pokoleń typu *Ojcowie i dzieci*. W przeciwieństwie do Niemiec czy Anglii w Polsce powieść rodowa osadzona została w środowisku drobnoszlacheckim, w Czechach zaś chłopskim (dodajmy, że formułacje te powstały w czasie, gdy Vladimír Neff dopiero pisał swoje *Sňatky z rozumu* – cykl powieściowy o wzroście i upadku mieszczańskiej rodziny Bornów i Nedobylów; wcześniej literatura czeska posiadała jedynie powieści o rodach chłopskich: *Naši J. Holečka* i *Do třetího a čtvrtého pokolení J. Herbena*).

Podobny typ ujęć historycznoliterackich reprezentuje studium „*Pan Balcer w Brazylii*” na tle rozwoju poematu realistycznego w literaturze czeskiej i polskiej.³⁵ O ile w pracy tej zmanifestował się dość wyraziście socjologiczny punkt widzenia, o tyle w rozprawce poświęconej *Rękopisowi znalezionemu w Saragossie* zatytułowanej *Román Jana hr. Potockého, jeho genologie a genealogie*³⁶ punkt ciężkości przeniósł się zdecydowanie na problematykę genologiczną, rozumianą jednakże nie tylko jako opis struktury, ale i opis powstawania gatunku, jego zakotwiczenia w kontekstach kulturowych. Krejčí zdołał udowodnić, że pozornie mozaikowa kompozycja Potockiego jest wyrafinowaną konstrukcją artystyczną, w której doszło do kontaminacji czterech typów narracji europejskiej (nowelistyki typu *Dekameron*, powieści ahaswerskiej, romansu łotrzykowskiego i powieści-labiryntu) z wpływami orientalnymi. Powieść Jana Potockiego wyraźnie czeskiego badacza fascynowała, wracał też do niej kilka razy.

Zainteresowanie rodzeniem się gatunku a następnie jego różnorodnym wykorzystywaniem odnaleźć możemy w pracach pisanych pod koniec życia

³⁴ Druk w zbiorze: *Pięćdziesiąt lat twórczości M. Dąbrowskiej*, Warszawa 1963, s. 47-61.

³⁵ Druk w zbiorze: *Konopnicka wśród współczesnych*, Warszawa 1976, s. 139-152.

³⁶ Druk in „*Slavia*” 1971, nr 4, s. 554-576.

Profesora, a poświęconych *švicowí fízjologicznemu* w polskiej i czeskiej prozie.³⁷ Autor występując z drugą z wymienionych prac na konferencji w Brnie, zapowiedział, iż już do końca życia pragnie prowadzić badania nad tym gatunkiem i jego dziejami. Można więc było przypuszczać, iż zamierza napisać monografię na wzór *Heroikomiki*. Niestety, nie było mu dane spełnienie tej zapowiedzi.

Postępowanie badawcze było w tym wypadku takie samo, jak w pracach o powieści rodowej czy o powieści Potockiego: ustalenie cech gatunkowych, sposoby wykorzystania gatunku w prozie europejskiej, jego rozwoju, przemiany dokonujące się pod wpływem odmiennego kontekstu i odmiennych tradycji literackich, rola gatunku włączanego do wielkich form ogarniających itd. Za wyznaczniki gatunkowe szkicu fízjologicznego Krejčí uznał opis literacki zjawiska o szerszym znaczeniu społecznym oraz brak „sjużetu”, pojmowanego jako narracja o zdarzeniach, logicznie się rozwijająca fabuła o motywacji przyczynowo-skutkowej, opowieść o bohaterze i jego działaniach.

Za twórców tego gatunku, wyraźnie związanego z rozwojem dziennikarstwa i wykazującego ogromną siłę ekspansji, badacz uznał dwu Francuzów, którymi byli: Jean Anteleme Brillant-Savarin, autor *Physiologie de goût, ou meditation transcendente* (1826) oraz Honoré Balzac, autor *Physiologie du mariage* (1829). Szkic fízjologiczny, gwałtownie się rozwijający w całej Europie od Anglii po Rosję, około r. 1860 zaczął tracić swą siłę i atrakcyjność, ale na krótko. Niebawem pojawił się znowu, tym razem w wielkich formach prozaicznych, stymulując ich rozwój. Krejčí śledząc dziewiętnastowieczną prozę europejską, dostrzegł istnienie w niej trzech modeli: 1. powieść o charakterze narracyjnym, „sjużetowym“, z rozwijającą się fabułą, skoncentrowaną wokół głównego bohatera, jego działań i związków z innymi postaciami; 2. powieść wyrastająca ze szkicu fízjologicznego, w której najważniejszym komponentem strukturalnym jest opis (obraz) jakiegoś zjawiska społecznego (typ, profesja, miasto, ulica, kamienica itp.); w tym typie prozy fabuła może być zredukowana nawet do drobnych tylko anegdot; 3. Proza łącząca oba sposoby strukturywania świata przedstawionego (wstawki „fízjologiczne“, opis jako tło przy zachowaniu narracji o wydarzeniach). W literaturze polskiej do typu pierwszego zaliczył twórczość Sienkiewicza i Żeromskiego, do typu drugiego – Prusa i Reymonta, zaś za „najdoskonalszą artystycznie fízjologię na świecie“ uznał fragmenty *Pana Tadeusza* (grzybobranie, opis karczmy żydowskiej, matecznika, bigosu, zaścianek szlachecki itd.).

W całym okresie powojennym ważną rolę w badaniach Krejčego odgrywał wątek bohemistyczny. Uwieńczeniem tego wątku, po monografiach poś-

³⁷ Krejčí, K.: „Sjużet“ i „švic fízjologiczny“ w twórczości Żeromskiego i Reymonta, w zbiorze: *Żeromski i Reymont*, Warszawa 1978, s. 109-126; *Fyzjologická črta v české literatuře*, in: *Spisy Univerzity J. E. Purkyně. Slovanské studie*, Brno 1979, s. 59-73.

więconych Svatoplukovi Čechowi (1952), Jaroslavowi Vrchlickiemu (1954), Annie Marii Tilschovej (1959), był wybór studiów *Česká literatura a kulturní proudy evropské* (Praha 1975). Znalazły się w nim prace dawniejsze, poprawione i poszerzone, ale także rozprawy dotąd nie publikowane. Książka ta reprezentuje komparatystykę niezwykle erudycyjną. Śledzeniu wątków, motywów, typów postaci, komponentów europejskich prądów literackich zawsze towarzyszy refleksja nad ich filozoficzną genezą, materiałowym konfrontacjom zaś – rozmyślenia nad dynamizującą rolą wzorców, które, wzbogacając tradycję rodzimą, same ulegają przekształceniom w środowisku recypującym.

Ogromna wiedza uczonego dała znać o sobie, kiedy uwagę swą skierował na badania struktury wielkich międzynarodowych formacji literackich (*Klasicismus a sentimentalismus v literaturách východních a západních Slovanů*,³⁸ *Literatury Západu a Východu ze stanoviska studií srovnávacích*³⁹) czy kulturalnych (*Mýtus a dialog v historických vztazích Slovanstva se Západem*⁴⁰). Krejčí, w przeciwieństwie do stanowiska zajmowanego nieraz dawniej przez naukę czeską, nie usiłował wyodrębnić „literatury słowiańskiej” jako tworu całościowego, odmiennego od innych literatur europejskich. Przeciwnie, wskazywał na głębokie zakotwiczenie twórczości autorów słowiańskich w prądach i kierunkach literackich Europy. Jednocześnie nie zamykał oczu na ich elementy oryginalne, występujące bądź w poszczególnych literaturach słowiańskich, bądź w określonej ich grupie. Odmienności owe wiązał, zgodnie ze swym wyjściowym, socjologicznym punktem widzenia, z odmiennością losów historycznych oraz z faktem, że to Zachód właśnie odkrywał Słowian jako swoistą całość, tworząc sobie o nich mity, fikcyjne wyobrażenia, stylizowane pod wpływem historycznych okoliczności. Do takich wyobrażeń zaliczał zarówno mit przeciwieństw między Wschodem a Zachodem, jak i kolejne posłania dziejowe, które Zachód przypisywał Słowianom (ureczywistnienie Ładu przez Rosję Katarzyny Wielkiej, Rewolucji przez polskie powstania, Humanitaryzmu, zawartego w Herderowskim ujęciu charakteru słowiańskiego).

Na linii dążeń do demitologizacji Słowian, zwłaszcza środkowoeuropejskich, znalazły się inne jeszcze zamierzenia twórcze Krejčeho. Miały one doprowadzić do powstania książki o międzynarodowych centrach kulturalnych Europy środkowej i południowowschodniej, o ich roli w wymianie kulturalnej narodów zamieszkujących ten region. Krokiem wstępnym do

³⁸ Druk in: *Československé přednášky pro II. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě*. Praha 1958, s. 285-309.

³⁹ Druk in: „Slavica Slovaca” 1969, nr 2, s.193-195.

⁴⁰ Druk in: *Československé přednášky pro I. mezinárodní sjezd slavistů*. Praha 1968, s. 197-204.

takiej syntezy były studia o stosunkach czesko-polskich, czechosłowacko-polskich czy czesko-węgierskich. Mamy na myśli studia: *Dnešní stav bádání o česko-polských stycích*;⁴¹ *Slovanská, revoluční a humanitární základna československo-polských styků v l. 1795-1863*;⁴² *Tragedie člověka a epopěj lidstva*.⁴³ Do tej grupy prac Krejčého zaliczyć też trzeba badania nad instytucjami kulturalnymi, działającymi w tej części Europy, np. *Ossolineum i życie kulturalne Czechów i Słowaków*.⁴⁴

Krejčí traktował swą twórczość naukową jako proces ciągły, rozwijający się bez gwałtownych przełomów czy zwrotów. Stąd wracał czasem do wcześniejszych artykułów, by wzbogacić je o nowe fakty, nowe pomysły interpretacyjne. Przykładem może być tajemnica autorstwa *Rękopisu Królowodworskiego i Zielonogórskiego*. W r. 1945 napisał krótki artykuł o owych mistyfikacjach literackich. Pod koniec życia – dłuższe studium *Některé nedořešené otázky kolem RKZ*,⁴⁵ w którym wypowiedział nową hipotezę, czyniąc domniemanym autorem RKZ nie Václava Hankę i Josefa Lindę, jak się dotąd domyślano, lecz Josefa Jungmanna. Na pomysł ten naprowadziły Profesora sądy Polaka, Edmunda Chojeckiego, autora dwutomowej pracy *Czechja i Czechowie*, w której wyrzucał on Czechom, iż nie doceniają poetyckiego dzieła Jungmanna.

Obok literatury Krejčí obdarzał też pilną uwagę sprawy folkloru (zgodnie zresztą z czeskimi koncepcjami i tradycjami naukowymi, traktującymi niepodzielnie twórczość ustną i pisaną). Po drugiej wojnie światowej opublikował studia: *Polská píseň lidová*,⁴⁶ *Putování sujetu o „synu zavražděném rodiči*.⁴⁷ Sprawy folkloru ujętego w aspekcie porównawczym poruszał w pracy *K problematice folklóru ve srovnávacích dějinách slovanských literatur*.⁴⁸ Szególną uwagę poświęcił jednak – rodowity prazanin – folklorowi praskiemu. Pokłosem tych zainteresowań były dwie książki: *Praha legend a skutečnosti* (Praha 1967, ²1981, polskie wydanie: *Praga. Legenda i rzeczywistość*, Warszawa 1974) oraz *Podivuhodné příběhy staré Prahy* (Praha 1971) – zbiór opowieści praskich autorów, wśród których i sam Profesor wystąpił jako autor gawędy *Dvoji tajemství malostranského domu* (s. 273-293). W pracach tych, olśniewających wiedzą i kulturą literacką, ukazał nie tylko historię

⁴¹ Druk in: *Tisíc let česko-polské vzájemnosti*, Opava 1966, díl 1, s. 7-35.

⁴² Druk in: *Tisíc let česko-polské vzájemnosti*, Opava 1966, díl 2, s. 4-65.

⁴³ Druk in: *Literárněhistorické studie o československo-maďarských vztazích*, Praha 1965, s. 142-162.

⁴⁴ Druk in: *Zakład im. Ossolińskich 1827-1956. W dziesięciolecie działalności we Wrocławiu*, Wrocław 1956, s. 135-137.

⁴⁵ Wyszło in: „Slavia” 1974, nr 4, s. 378-396.

⁴⁶ Drukowała je „Slavia” 1947, s. 180-192.

⁴⁷ Tamteż, s. 406-436.

⁴⁸ Druk in: „Česká literatura” 1961, s. 432-437.

Pragi i jej odbicie w legendzie i micie, ale także odsłonił tajemniczy proces przenikania mitu za pośrednictwem sztuki do świadomości społecznej, unacznił siły legendotwórcze (wśród nich w sposób pomysłowy wprowadzoną kategorię „spóźnionego dowcipu” – *esprit d'escalier* – kiedy to człowiek opowiada jakąś sytuację, upiększając ją *post factum* czyli na owych francuskich „schodach” o to, co mu się wydaje, że powinien być we właściwej chwili powiedzieć czy zrobić). Badacz ukazał także, jak mechanizmy społeczne, polityczne czy psychologiczne narzucają legendzie pełnienie określonych funkcji.

Znając doskonale polskie środowisko polonistyczne niejednokrotnie zęgał odchodzących polskich historyków literatury w prasie czeskiej wspomnieniami, w których świetnie wydobywał istotę ich trudu historycznoliterackiego.⁴⁹

Wielki polonistyczny dorobek uczonego był kwitowany przez stronę polską z ogromną wdzięcznością: w r. 1948 otrzymał Krejčí order Polonia Restituta, w r. 1955 – Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski, w r. 1965 Uniwersytet Warszawski przyznał mu doktorat *honoris causa*, zaś w 1971 r. otrzymał nagrodę polskiego oddziału Stowarzyszenia Kultury Europejskiej (SEC). Wyrazem hołdu dla znakomitego polonisty i komparatysty było polskie wydanie w r. 1972 jego *Wybranych studiów slawistycznych* (pod troskliwą redakcją i ze znakomitym wstępem Józefa Magnuszewskiego), na które złożyły się reprezentatywne prace Krejčego dotyczące historii idei, historii przemian prądów i gatunków literackich. Prezentują one nie tylko rozległą wiedzę uczonego, ale i jego umiejętności wnikliwej analizy utworów literackich, umiejętność wykrywania nie wyjaśnionych problemów, sprawność w przenikaniu pod powierzchnię zjawisk literackich, w ukazywaniu ich społecznych i kulturowych kontekstów i uwarunkowań.

Karel Krejčí zmarł w Pradze 26 VI 1979 roku.⁵⁰

⁴⁹ Np. nekrologi poświęcone M. Szyjkowskiemu („Slovesná věda” 1952) czy S. Pigionowi („Slavia” 1970, R. 39, z. I, s. 156-158).

⁵⁰ W nieco odmiennej wersji powyższy medailon literacki wyszedł jako biogram w *Słowniku badaczy literatury polskiej*, t. II, Łódź, 1998